

10.	ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
------------	--

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԴԻԴԱԿՏԻԿԱՅԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԻՄՆԱՅԱՐՑԵՐ

Յ. Յ. ՕՐԱՆՅԱՆ

Մանկավարժ. գիտութ. թեկնածու, դոցենտ

Կրթությունը մեր կյանքի ամենաբարդ բնագավառներից է և կենսագործվում է գործունեության «մարդ-մարդ» ուղիով, որը լեցուն է միջանձնային բազում հարաբերություններով: Նույնը վերաբերում է նաև սովորողների մի զգալի մասի սոցիալ-տնտեսական, տարիքային ու անհատական առանձնահատկությունների հաշվառմանը՝ չանտեսելով արդի ժամանակների արագ փոփոխվող ազդեցությունը: Նոր ժամանակները պահանջում են ուսուցիչ-աշակերտ ավանդական հարաբերությունների նորովի զարգացում՝ կարևորելով ուսումնառության ընթացքում վերջիններիս ակտիվության բարձրացումը: Միաժամանակ նկատելի է առանձին մանկավարժական գաղափարների նորովի վերլուծության ու մեկնաբանման անհրաժեշտությունը: Չնայած գիտատեխնիկական հեղափոխություն արդի փուլում մշակվել և մշակվում են մանկավարժական նոր տեխնոլոգիաներ, բայց դժվարացել են սովորողներին ուսման մեջ ներգրավելու գործընթացները: Ձանգվածային տեղեկատվական աղբյուրների (մամուլ, հեռուստատեսություն, հեռախոս, համակարգիչ) տարաբնույթ տեղեկատվությունը չի կարող իր օգտակար ազդեցության հետ մեկտեղ բացասական ներգործություն չունենալ սովորողների վրա զբաղվածության, առողջապահական, դաստիարակչական և այլ առումներով: Դպրոցականները հիմնականում անշրջահայաց և զգացմունքային լինելով հանդերձ՝ զգայուն են ամեն մի տեղեկատվության նկատմամբ: Տարաբնույթ տեղեկատվության այսօրվա հորձանուտում, առավել քան երբեք, կարևորվում է ուսուցչի մանկավարժական վարպետության խնդիրը:

Ուսուցիչներն իրենց մեթոդամանկավարժական և մասնագիտական կարողություններով պետք է կարողանան հաղթահարել ծագած դժվարությունները: Այս պայմաններում բարձրացել է համագործակցային, աշակերտակենտրոն ուսուցման անցման ահրաժեշտությունը: Իհարկե, այս մոտեցման արմատները պատմականորեն կարելի է փնտրել դեռևս ֆրանսիական մեծ լուսավորիչ ժամակա Ռուսոյի ժամանակներում, որը ուսուցման նպատակ էր համարում երեխային կյանքի համար նախապատրաստելը: Իսկ շվեյցարիացի մանկավարժ Յո-

հան Պեստալոցին ուսուցման մեջ կարևորել է զգացմունքայնության դերը, երեխային բարությանը շրջապատելը: Քսաներորդ դարի սկզբին Մարիա Մոնտեսորին ուսուցման մեջ օգտագործեց իմացական խաղերը: Նույն մոտեցումը լայնորեն նկատվել է անցյալ դարի ամերիկյան մանկավարժական տարբեր համակարգերում (սովորողների հետաքրքրությունների հաշվառում): Անկասկած, երեխայի իմացական ակտիվության խթանմամբ ընթացող ուսուցումը նկատելի արդյունավետ է, քան նրան «պատրաստի» գիտելիքներ հաղորդելու ավանդական ուսուցման եղանակները:

Ահա թե ինչու ուսուցման և դաստիարակության գործընթացների կազմակերպման հարցերում նոր մեթոդաբանական մոտեցումների ներդրումը իրեն զգացնել է տալիս:

«Ուսուցում» հասկացությունը ամենաընդհանուր գծերով սահմանվում է որպես սովորողներին գիտելիքներով, կարողություններով, հմտություններով գինելու, նրանց աշխարհայացքը ձևավորելու, զարգացնելու գործընթաց: «Ինչպե՞ս ուսուցանել», «Ինչպե՞ս կազմակերպել», «ու՞մ ուսուցանել» և այլ ավանդական դիդակտիկական հարցադրումներ ստացել են արդիական հնչեղություն: Իր ժամանակին Յ. Ա. Կոմենսկու առաջադիմական դիդակտիկական հայացքները հեղափոխիչ ազդեցություն ունեցան և պատահական չէ, որ մեծ տարածում գտան ամբողջ աշխարհում որպես ուսուցման կազմակերպման համամարդկային մեթոդաբանություն՝ կապված զանգվածային ուսուցման իրականացման հարցի հետ: Նա կարևորեց համահարթեցված մոտեցումը միամակարդակ սովորողների խմբի հետ (դասարան): Այսօր պետք է կարողանալ պահպանել կոլեկտիվ ուսուցումը, մյուս կողմից՝ այն զուգացկել յուրաքանչյուր սովորողի մտավոր կարողությունների ու հակումների հաշվառման հետ:

Քանի որ ուսումնական խմբի անդամների ընդունակություններն ու հետաքրքրությունները տարբեր են լինում, ուստի նրանց ուսումնական ձեռքբերումներն էլ նույնը լինել չեն կարող: Այս կապակցությամբ մանկավարժ Օ. Գ. Գրոխլսկայան պնդում է՝ «Այսպիսով, դիդակտիկական պետք է լուծի այն հարցը, թե ինչպես անհատականացնել ուսուցումը»: Բնականաբար առաջնային պլան են մղվում ուսուցման մեթոդների աշակերտակենտրոն ուղղվածության բարձրացման հարցերը:

«Մեթոդ» բառն ունի հունական ծագում (մեթոդոս) և նշանակում է ուղի, եղանակ և կիրառվում է գիտության ու արտադրության տարբեր բնագավառներում: Առանց մեթոդների իմացության դժվար է իրականացնել որևէ արդյունավետ գործունեություն: Նույնը վերաբերում է ուսուցման մեթոդներին, որոնցով իրականացվում է ուսուցման բարդ ու բազմաբովանդակ գործընթացը:

Ուսուցման մեթոդներ են կոչվում ուսուցչի և աշակերտների փոխհամաձայնեցված գործողությունների եղանակները՝ ուսումնական խնդիրներ լուծելու նպատակով:

Ուսուցման մեթոդներն անցել են պատմական զարգացման երկարատև ուղի: Սկզբնական շրջաններում օգտագործվել է ուսուցման դասախոսության մեթոդը (գրույցը): Այն XVI դարում քննադատվել է, քանի որ բնության երևույթների ուսումնասիրությունը կատարվում է առանց դիտումների: XIX դարում գիտության և տեխնիկայի զարգացմանը զուգընթաց ծագել է ուսուցման տարբեր եղանակ-

ների զուգակցման գաղափարը: Ըստ ամերիկյան մանկավարժ Կ. Քերրիի՝ ուսուցման մեթոդներն անցել են պատմական զարգացման 4 շրջան, երբ.

- ծնող-ուսուցչին փոխարինեց մասնագետ ուսուցիչը,
- բանավոր խոսքը փոխարինվեց գրավոր խոսքով,
- ձեռագիր խոսքը փոխարինվեց տպագիր խոսքով,
- ուսուցումը ավտոմատացվեց, համակարգչայնացվեց:

Այսպիսով, մարդու ուսումնափնացական գործունեության ուղին անցել է պատմական զարգացման երկար ճանապարհ, որը նպաստել է ուսուցման մեթոդների կատարելագործմանը: Այս գործընթացը շարունակվում է և այսօր: Չկա և չի կարող լինել ուսուցման մեկ-երկու «կատարյալ մեթոդներ», որոնցով հնարավոր լինի ապահովել ուսուցման արդյունավետություն, քանի որ յուրաքանչյուր մեթոդ պետք է հարմարեցնել որոշակի մանկավարժական խնդիրների լուծման համար: Մեթոդների ձևակերպումն իր մեջ ներառում է ուսուցչի, կամ աշակերտների գործունեության տեսակը. մի դեպքում կոչվում են *դասավանդման*, իսկ մյուս դեպքում՝ *ուսման* մեթոդներ: Ուսուցման մեթոդներին բնորոշ են օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմեր, միևնույն մեթոդը տարբեր պայմաններում, տարբեր մանկավարժների օգտագործմամբ կարող է ապահովել տարբեր արդյունավետություն:

Ավանդաբար ուսուցման մեթոդները դասակարգվել են ըստ գիտելիքների ձեռքբերման աղբյուրի՝ խոսքային, զննական, գործնական, որոնք վերջին շրջանում համալրվել են դասագրքով աշխատելու և համակարգչային մեթոդներով: Մեթոդների դասակարգման հարցում միասնական մոտեցում գոյություն չունի: Տարբեր մանկավարժներ այդ հարցին մոտենում են տարբեր տեսանկյունից: Օրինակ, Ե. Յա. Գոլանդը մեթոդները դասակարգելիս նկատի է ունեցել սովորողների ակտիվության աստիճանը՝ պասիվ և ակտիվ մեթոդներ:

Առավել տարածված է ըստ սովորողների ճանաչողական գործունեության կազմակերպման բնույթի մեթոդների դասակարգումը (Մ. Ն. Սկատկին, Ի. Յա. Լերներ).

- բացատրական-ցուցադրական,
- վերարտադրողական,
- պրոբլեմային շարադրանք,
- մասնակի որոնողական (էվրիստիկ),
- հետազոտական:

Այս դասակարգումը իր մեջ ներառում է մեթոդների երեք խմբեր. պասիվ, ակտիվ և փոխներգործուն (ինտերակտիվ):

Պասիվ մեթոդների դեպքում դասի վարման ընթացքում ուսուցչին վերագրվում է ակտիվ դեր (բացատրական-ցուցադրական, վերարտադրողական ուսուցում և այլն): Գործընթացն ունի ուսուցիչ-աշակերտ ավանդական ուղղվածություն:

Ուսուցիչը զբաղվում է գիտելիքների հաղորդմամբ, սովորողների գնահատմամբ, նրանց տնային, ստուգողական, ինքնուրույն գրավոր աշխատանքներում ներգրավելու հարցերով և այլն: Չնայած պասիվ մեթոդները ոչ միշտ են նպաստում ուսուցման արդյունավետության բարձրացմանը, բայց ուսուցիչը կարողանում է կարճ ժամանակամիջոցում մեծ ծավալի թեմաներ մատուցել սովորողներ-

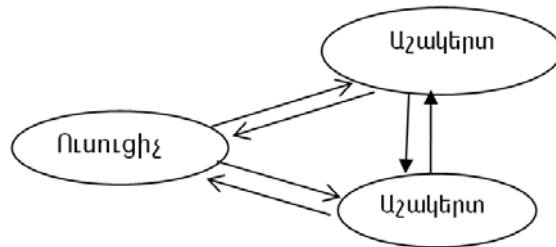
րին: Դասի արդյունավետության բաժրացումը հիմնականում պայմանավորված է ուսուցչի աշխատանքով (թե որքանով է կարողանում նպաստել սովորողների իմացական ակտիվության բարձրացմանը):

Ակտիվ մեթոդների դեպքում ուսուցիչը և աշակերտները երկուստեք կարողանում են փոխազդել միմյանց վրա, սովորողներն ակտիվորեն մասնակցում են գիտելիքների ձեռքբերման գործընթացին, որն ունի ոչ միայն ուսուցիչ-աշակերտ, այլև հակադարձ ուղղվածություն: Օրինակ, պրոբլեմային, մասնակի որոնողական, հետազոտական մեթոդները համարվում են ակտիվ, որոնք սովորողների համար ապահովում են գիտելիքների ձեռքբերման գործելու ընթացակարգ:

Մասնակի-որոնողական մեթոդը դասվում է պրոբլեմային մեթոդների թվին և նպաստում է սովորողների մտածողության զարգացմանը: Նրանք գիտելիքները ձեռք են բերում ոչ «պատրաստի» վիճակով, այլ ուսուցչի ղեկավարությամբ՝ կատարելով որոնողական աշխատանքներ: Ուսուցիչը բացատրում է պրոբլեմի էությունը, նրա և աշակերտների միջև ծավալվում է ակտիվ զրույց: Մեթոդը կոչվում է մասնակի-որոնողական, քանի որ սովորողներն առանց ուսուցչի օգնության միշտ չէ, որ կարող են լուծել ուսումնական բարդ առաջադրանքներ: Մեթոդը գործում է ուսուցիչ-աշակերտ-ուսուցիչ-աշակերտ շարունակ զարգացող ընթացակարգով, որին հաջորդում են եզրահանգումները:

Յետազոտական մեթոդը համարվում է առավել արդյունավետ: Սովորողներին նախապես գիտելիքներ չի հաղորդվում: Յետազոտության բոլոր փուլերը սովորողներն անցնում են ինքնուրույնաբար՝ հավաքագրելով տարբեր փաստեր: Այդ ընթացքում նրանք (անհատապես և խմբերով) կատարում են դիտումներ, լաբորատոր փորձեր, աշխատում գրքերով, այլ միջոցներով: Այն նպաստում է գիտելիքների ինքնուրույն ձեռքբերմանը: Որպես թերություն պետք է համարել այն, որ իրեն զգացնել է տալիս ուսուցչի և աշակերտների կողմից ծախսվող ժամանակի նկատելի չափը: Մեթոդը ուսուցչից մեծ ջանք ու եռանդ է պահանջում, մանկավարժական տեխնիկա, որպեսզի նա կարողանա կազմակերպել տարբեր կարողությունների տեր սովորողների ինքնուրույն-հետազոտական աշխատանքը: Նրանք հանդես են գալիս միմյանց սովորեցնելու դերում:

Փոխներգործուն մեթոդներն ակտիվ մեթոդների արդիական տեսակներ են (դիդակտիկական խաղեր), որոնք ուղեկցվում են ուսուցիչ-աշակերտ, աշակերտ-աշակերտ փոխազդեցությամբ: Տեսական ու գործնական առաջադրանքները կատարվում են սովորողների մասնակցությամբ, նրանց ճանաչողական գործունեությամբ:

Փոխներգործուն մեթոդներին ամենաընդհանուր գծերով կարելի է վերագրել հետազոտական ուղղվածություն, որոնք ապահովում են սովորողների կողմից գիտելիքների ձեռքբերման գործնական ընթացակարգ: Այսօր գերակա խնդիր է դարձել սովորողների կողմից միմյանց սովորել սովորեցնելը:

Գնալով մեթոդների նոր համակարգը մեծ տարածում է ստանում:

Ինտերակտիվ կամ փոխներգործուն մեթոդները ունեն որոշակի առանձնահատկություններ: Այս դեպքում աշակերտը՝

- մասնակցում է նյութի ձեռքբերման գործընթացին,
- հենվում է ոչ այնքան իր հիշողության, որքան ինքնուրույն գործելու վրա,
- մասնակցում է ինչպես խմբային, այնպես էլ անհատական ուսումնական աշխատանքների,
- ձեռք է բերում մյուսների հետ համագործակցելու, հաղորդակցվելու կարողություններ, սովորում է նրանցից,
- աշակերտի համար ստեղծվում է ինքնակրթության բարենպաստ միջավայր, ինչպես նաև գիտելիքները կյանքում կիրառելու հնարավորություն:

Տարբերվում են *խթանման, գիտելիքների յուրացման, նյութի անփոփման* և այլ մեթոդները (հնարները):

1. *Խթանման մեթոդներ* – մտազրոհ, խմբավորում, պրիզմա, ձևակույտ, մտածիր-զույգ՝ կազմիր-քննարկիր և այլն:

2. *Գիտելիքների յուրացման մեթոդներ* – T-աձև աղյուսակ, գաղափարների քարտեզ, Վենի դիագրամ, փոխգործուն նշանների աղյուսակ, բանավեճ, զրույց, համառոտ դասախոսություն, խորանարդում, խճանկար, զբոսանք պատկերասրահում, երեք բանալի՝ մեկ կողպեք, կարուսել և այլն:

3. *Դասի անփոփման համար հարմար մեթոդներ* - քառաբաժան, խորանարդում և այլն:

Ուսուցման ինտերակտիվ մեթոդների օգտագործման օգտին են խոսում հետևյալ քանակական ցուցանիշները: Գիտելիքների մտապահման հարցում տարբեր մեթոդներ ու հնարներ զնահատվում են համապատասխանաբար՝ լսել-20%, տեսնել-30%, լսել և տեսնել-50%, տեսնել, լսել և խոսել-80%, լսել, տեսնել, խոսել և կատարել-90% արդյունավետություն և այլն:

Նկատենք, որ ուսուցման նոր մեթոդների օգտագործումը ուսուցչից պահանջում է նախապատրաստական, կազմակերպչական և կատարողական մեծ ջանք, հակառակ դեպքում ձևական մոտեցումը կարող է հանգեցնել ցածր արդյունքի, քան կապահովեր ավանդական մոտեցումը:

Ումանց մոտ իշխում է այն թյուր կարծիքը, թե իրենց դարձնալ են ուսուցման ավանդական մեթոդները, մոռանալով, որ նորը կառուցվում է հնի հիման վրա:

Օրինակ, զրույցը որպես ուսուցման մեթոդ ու հնար օգտագործվել է դեռևս հին հունական փիլիսոփա Սոկրատեսի կողմից և իր արդյունավետությամբ զարդարում է բոլոր մեթոդական համակարգերը: Ուսուցման ինտերակտիվ մեթոդներն ավանդական մեթոդների գործնական դրսևորումներն են (ինացական խաղեր) և չպետք է տարանջատել դրանք միմյանցից: Յուրաքանչյուր դաս ուսուցչի ստեղծագործական աշխատանք է և չպետք է նա գտնվի հին ու նոր մեթոդների ձևական փնտրտուքի մեջ: Ժամանակակից դասը պետք է ընթանա ուսուցման

ավանդական ու նոր հնարների միահյուսմամբ: Չպետք է մոռանալ, որ ուսուցիչների հնարավորություններն ու կարողությունները տարբեր են, տարբեր են նաև նրանց հակվածությունը մեթոդական հնարների օգտագործման հարցերում: Պարզապես, ուսուցման փոխներգործուն մեթոդները օգտակար են սովորողների ինչպես մտավոր, այնպես էլ զգացական ոլորտների զարգացման առումով, իսկ զգացմունքայնությունը ուսուցման մեծ խթան է: Աշակերտների համար հնարավորություն է ընձեռվում սովորել սեփական սխալների հիման վրա, զբաղվել ինքնակրթությամբ, հաղորդակցվել մյուսների հետ և այլն:

Գոյություն չունեն ուսուցման մեթոդների օգտագործման կոնկրետ հրահանգներ, քանի որ յուրաքանչյուր դաս անկրկնելի ստեղծագործական գործընթաց է՝ կախված թեմայի, սովորողների, ուսուցչի, առկա հնարավորությունների առանձնահատկություններից և այլն:

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ДИДАКТИКИ

Գ. Դ. ՕԳԱՆՅԱՆ

В статье рассматриваются некоторые проблемы дидактики, связанные с традиционными и современными методами обучения.

SOME PROBLEMS OF MODERN DIDACTICS

Գ. Դ. ՕԳԱՆՅԱՆ

This article explores some problems of didactics related to traditional and modern methods of teaching.

ԱՌՏԻՍՏԻԿ ԱԽՏԱՆԻՇՆԵՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻԱՅԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ ՆԱԽԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՉԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՄԲԵՐՈՒՄ

Լ. Ն. ՔՈՒՐԵՉՅԱՆ

Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու

Լ. Ս. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ԳՊՉ դասախոս

Դեռևս անցած դարի 80-ական թվականներին նյարդաբանները սկսեցին խոսել «աուտիզմ» համախտանիշի մասին, որը նյարդա-հոգեկան խեղաթյուրում է առաջացնում անձի հոգեկանում, ախտահարում է ուղեղի համապատասխան հատվածները, ինչի արդյունքում խնդիրներ են առաջանում շրջակա միջավայրի ընկալման, սոցիալիզացիայի, վերբալ հաղորդակցման և մի շարք այլ ոլորտներում: